

ASPECTE DIN ACTIVITATEA LUI VASILE GOLDIȘ LA CONSOLIDAREA ȘI DEZVOLTAREA ROMÂNIEI (1918—1934)

I.

de
GHEORGHE ȘORA

Unirea Transilvaniei cu România se înfăptuise deci. Se realizase un deziderat istoric vital: desăvârșirea unității statului național unitar român, visul „pentru care au luptat și s-au jertfit numeroase generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice”¹. Dar Vasile Goldiș considera cu deplină îndreptățire, că „un stat nu este numai o țară și un popor, el este și munca, ce o săvârșește poporul în țara sa, este societatea, care se produce prin această muncă, și în urmă este cultura, prin care statul contribuie la civilizațiunea umană”². Acestei trei elemente, munca, societatea, cultura, după părerea lui sînt cele care determină vitalitatea oricărui stat, dar în același timp, după felul cum sînt ele soluționate, un popor își va dobîndi sau nu un loc de cinste în lume între statele civilizate³. „Pentru România — scrie apoi, în același loc, Goldiș — aceste probleme se pun abia acum în întreg complexul lor”, ele „sînt deci muzica viitorului”. Înainte de procesul desăvîrșirii unității naționale statul român nu putea realiza — afirmă Goldiș — progresul său, deoarece „era un stat ciung”. El „cuprindea numai o parte din țara și poporul care erau ale lui. Cu un picior legat de un stîlp, cu un braț, încătușat de vecin, cu jumătate din plămîni cicatrizate, bietul om făcea și el ce putea. Numai acum, liber fiind va fi în situația de a face tot ce poate în temeiul aptitudinilor sale firești”⁴. Totodată Goldiș atrage atenția că abordarea problemelor muncii, societății, culturii înseamnă de fapt „întrearea în domeniul politicii sociale și culturale”⁵.

¹ *Programul Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1975, p. 20.

² Vasile Goldiș, *Țară și popor* (mss.), în Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, Vol. I, dos. nr. 199499/D, fila 294.

³ *Ibidem*, fila 295.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Cu alte cuvinte, Vasile Goldiș își exprima opinia că actul unificării nu rezolvă de la sine totul, că el înseamnă, de fapt, doar începutul unei activități serioase și multilaterale menită a asigura condițiile propășirii țării, a consolida continuu statul național român unitar, a-l democratiza radical. Ba mai mult: pentru intelectualul ardelen îndeplinirea idealurilor de dreptate socială făcea parte din însuși actul unificării⁶.

În vederea consolidării unirii, Goldiș va milita pe numeroase căi, inclusiv ca președinte al „Astrei”, calitate în care declara că în condițiile României rostul fundamental al asociației la cîrma căreia se afla era tocmai acesta⁷. De asemenea, în calitate de vicepreședinte al Partidului Național Român, atunci cînd va sesiza că respectivul partid politic sub conducerea și influența nefastă a lui Iuliu Maniu, cînd acesta „alunecă — cum se exprima un ziar — pe o pantă care dă o înfățișare ostilă față de frații din Vechiul regat”⁸ (aceasta din motive de ambiții și calcule personale), fapt care avea să diminueze realizarea unei mai strînse unități naționale, Goldiș va părăsi Partidul Național Român și va demisiona din funcția de președinte al „Astrei”, după ce o slujise anterior cu atîta devotament și abnegație peste trei decenii. Faptele au dovedit că ulterior gruparea lui Iuliu Maniu, dincolo de luptele de partid uzuale, va pactiza, tot în spirit egoist însă, cu liderii politici burghezi de peste Carpați.

Încă din anul 1919, pe cînd era ministru în guvernul central de la București, Goldiș va combate — așa cum o va face de altfel și în viitor — pretențiile guvernului burghez maghiar cu privire la revizuirea granițelor românești⁹. E un obiectiv de luptă strîns împletit la el, în acea vreme, cu interesul pe care-l depune în vederea asigurării independenței României față de marile puteri. Căci Goldiș cere ieșirea țării de sub tutela acestora, suveranitate deplină, promovarea unei politici curajoase, active¹⁰. În fața atitudinii indecise a unora dintre statele Antantei în problema viitorului românilor ardeleni el își ridică glasul de protest, acuzîndu-i pe aliați de lipsă de loialitate și de exercitarea unor presiuni asupra oficialităților române în sens contrar aspirațiilor legitime ale poporului nostru și îi îndemna pe conaționalii săi la susținerea în mod neabătut a cauzei lor juste¹¹. „Orice vor face cu noi arbitrii de la Paris — proclamă, astfel Goldiș la o adunare din septembrie 1919 —, noi ne vom cîștiga și fără voia lor aceea ce este

⁶ Vasile Goldiș, *Intrunirea Comitetului județean din Arad al Partidului Național Român*, în *Românul*, IX, 1920, nr. 82 (20 aprilie), p. 1—2.

⁷ *Idem*, *Noi orizonturi*, în *Transilvania*, 56, 1925, nr. 9—10, p. II.

⁸ *Știrea*, IV, 1934, nr. 565 (12 februarie), p. 1—5.

⁹ Dr. Arpad Lebl, *Vasile Goldiș și problema național românească (1885—1918)* în *Lumina*, nr. 4—5, 1968, Panciova (R.S.F. Jugoslavia), p. 268.

¹⁰ *Românul*, VIII, 1919, nr. 100 (2 septembrie), p. 1—2.

¹¹ *Ibidem*, nr. 101 (3 septembrie), p. 1.; *Universul*, XXXVII, 1919, nr. 234 (7 septembrie), p. 1.

¹² *Universul*, nr. cit.

al nostru"¹². În același sens într-un interviu acordat cu o lună mai târziu ziarului „Aradi Közlöny” declară că românii vor subscrie la pacea de la Saint Germain numai dacă ea va respecta independența, suveranitatea și integritatea teritorială a țării noastre¹³.

Cînd în 1919 România a primit dispoziții de la puterile Antantei ca să nu trimită trupe în Transilvania dincolo de localitatea Zam (lingă Ilia, azi în județul Hunedoara), la Consiliul de coroană, convocat pentru discutarea acestei probleme la palatul de la Cotroceni, Goldiș, aflat acolo în calitate de ministru al Transilvaniei, a cerut răspicat neluarea în considerare a acestor dispoziții. În cuvîntul său, omul politic ardelean a arătat că adunarea națională de la Alba Iulia, votînd Unirea Transilvaniei, Banatului și a părților Ungurene cu Țara Veche, trebuie să ofere posibilitatea reală ca românii să intre de drept în posesia teritoriilor străbune. Înaintarea trupelor române și dincolo de limita pretinsă de aliați, pînă la Arad și la localitățile din județul Arad, e pe deplin justificată și legală. Ba mai mult, Goldiș cere să se urgenceze această operație pentru a nu se ivi evenimente care să o zădărnicească. Ferm pe poziție, Goldiș declară, totodată, că dacă propunerea lui nu va fi acceptată își dă demisia din guvern. Nu a fost însă nevoie să întreprindă un asemenea gest, deoarece Consiliul de coroană, în cele din urmă, a fost nevoit să se situeze pe această poziție¹⁴. Pentru independența și integritatea teritorială a României va milita Goldiș și ulterior. De pildă, la o întrunire a Partidului Național Român, ținută la Ineu, în noiembrie 1925, a vorbit în fața a peste trei mii de oameni despre necesitatea întăririi capacității de apărare a țării¹⁵, iar prin intermediul presei va motiva această necesitate¹⁶. Chiar și în ultimii ani de viață — presimțind parcă vremurile grele ce vor urma pentru țară —, va continua să cheme neobosit la apărarea, cu toată vigoarea, a unității și suveranității țării¹⁷.

*

În afară însă de această activitate a lui Goldiș, consacrată în mod direct, explicit, problemelor apărării și consolidării pe plan politic a actului de la 1 decembrie 1918, cît și celor referitoare la asigurarea independenței depline a statului român, atenția lui s-a axat în mare măsură asupra realizării, pe plan intern, a unor vaste și multiple reforme democratice. El însuși le preconizase pe acestea încă înaintea

¹³ *Aradi Közlöny*, XXXIV, 1919, nr. 201 (7 octombrie), p. 1. În problema acestei atitudini a lui Vasile Goldiș vezi și *Românul*, VIII, 1919, nr. 130 (9 octombrie), p. 3.

¹⁴ *Aradi Közlöny*, XLVI, 1931, 297 (29 decembrie), p. 3.

¹⁵ *Adevărul*, XXXVIII, 1925, nr. 12867 (24 noiembrie), p. 2.

¹⁶ *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6529 (11 aprilie), p. 7.

¹⁷ *Știrea*, II, 1932, nr. 229, (4 decembrie), p. 1; Vasile Goldiș, *Societatea Națunilor și Adunarea Națională de la Alba-Iulia*, în *Hotarul*, I, 1933, nr. 7 (noiembrie), p. 1—2.

unirii și asemenea altora (a socialiștilor, în primul rând, ca și a maseilor largi populare) le legase apoi strâns de semnificațiile momentului politic consfințit de adunarea de la Alba-Iulia și le așezase la temelia programului politico-social adoptat atunci.

Goldiș era convins deci că, pentru ca România după unire să pășească cu pași hotărâți pe calea progresului și a civilizației, trebuie să se ajungă la instaurarea unei autentice democrații. „Democrația este singura politică în stare să consolideze o țară”¹⁸, considera cel care totdeauna afirma: „dezvoltarea societății înseamnă și creșterea bunurilor materiale, ușurarea vieții omului”¹⁹, să se slujească în mod consecvent idealurile de libertate și dreptate, căci, arată el, „dacă libertatea și dreptatea nu sînt principii de guvernare ale unui stat, acel stat nu poate dura”²⁰. Acum nu mai e nevoie — afirmă Goldiș hotărît, într-o scrisoare din anul 1928 — de schimbarea guvernelor și a partidelor, ci e necesară o schimbare radicală a societății, așezarea fundamentelor unei lumi noi, de întronare a unei alte concepții sociale, în folosul tuturor cetățenilor țării, înlăturîndu-se din cale toate forțele negative și instaurîndu-se un stat democratic²¹. În aceste condiții înflăcăratul patriot va fi și cel dintîi care va milita pentru transformările a căror importanță o arătase, aceasta cu atît mai mult cu cît asemenea aspirații i se păreau justificate chiar și de stadiul atins în evoluția omenirii în ansamblu. „Încetul cu încetul — scria el astfel, încă în 1917, într-un articol în limba maghiară și intitulat „Antisemitismul” — și cu prețul unor asemenea suferințe și lupte, omenirea se trezește tot mai mult la realitate și cere o nouă organizare socială mai dreaptă”²². După părerea lui Goldiș exprimată în același loc, țelul, deci, spre care trebuie să se tindă era statul democratic, care va schimba totul, va face să dispară egoismul, lăcomia, interesele individului contopindu-se cu cele ale colectivității, ale întregii societăți, subordonîndu-se în mod nemijlocit acestora.

Intellectualul ardelean vedea la conducerea unui asemenea stat, în care va dispărea necondiționat exploatarea omului de către om, o guvernare populară, care să vegheze asupra drepturilor cetățenilor, pentru a nu se mai reveni la „mecanismul grozav al asupririi”²³. Doar în acest mod, considera el, îmbunătățindu-se condițiile de trai pentru toți și dîndu-se personalității umane posibilitățile de afirmare multila-

¹⁸ *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6332, (29 iunie), p. 3.

¹⁹ Vasile Goldiș, *Principiile sociologiei* (mss.), în Biblioteca municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 169.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 226.

²² Vasile Goldiș, *Antisemitismul* (mss.), în Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 224—225.

²³ *Ibidem*.

ferală, se va putea ajunge și la realizarea unui progres rapid al societății în ansamblul ei²⁴.

Credința lui Goldiș în inevitabilitatea transformărilor sociale democratice e totală. Nu există, consideră el, nici o putere lumească care să împiedice acest proces, pentru că în lume sînt mai mulți săraci decît bogați și cei dinții unindu-se și luînd în propriile mîini rezolvarea sortii lor — va înceta orice fel de exploatare²⁵.

Goldiș vedea cu clarviziune că în pragul încheierii primului război mondial, condițiile pentru o asemenea schimbare a lumii sînt foarte favorabile, deoarece, constată el, „stilpurile ordinei vechi se mișcă, așteptăm o lume nouă”. Și își exprima convingerea că transformări radicale se vor petrece și în ce-l privește pe poporul român²⁶.

După desăvîrșirea unirii, Vasile Goldiș în dezbaterile Marelui Sfat Național și ale Consiliului Dirigent va apăra cu fermitate principiile democratice proclamate la 1 decembrie 1918 (votul universal, egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, reformă agrară radicală etc.), cerînd totodată traducerea lor în viață. Nu după mult timp Goldiș va avea ocazia să remarce cu durere, în mod critic: „Constat că C.D. (Consiliul Dirigent, n.n.) ca și fiecare dintre membrii săi nu vor să primească principiile enunțate de Alba Iulia”²⁷. Pentru a da o anumită tărie luptei sale (așa credea el), Goldiș amenință că, în cazul în care nici guvernul de la București nu va ține cont de necesitatea îndeplinirii reformelor democratice, respective „atunci eu nu voi mai face parte din Constituantă”²⁸ (pentru care, de asemenea, cere reprezentarea proporțională a tuturor partidelor, a femeilor ș.a.m.d.).

În august 1919, cînd părăsind pentru un timp Sibiul, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, lucrările acestui organism sînt prezidate de către Goldiș. El obține votarea legii electorale democratice pe care o preconizase cuprinzînd prevederi ca: votul universal, egal, direct și secret²⁹.

În primăvara lui 1919 Vasile Goldiș pleacă la București, însuflețit de aceeași dorință de a contribui în cît mai mare măsură la o largă și grabnică democratizare a țării. „Știu că mă așteaptă acolo o muncă aproape supraomenească” — îi scria el episcopului Ioan I. Papp din Arad la 28 februarie/13 martie 1919 — dar îmi voi da tot interesul în serviciul cauzei știute și nădăjduiesc (...) că în Constituanta apropiată ce se va succede să așezăm pe temelii solide scumpa noastră Românie”³⁰. Ulterior, într-o scrisoare din iulie 1919, către același

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Patria*, I, 1919, nr. 136 (5 august), p. 3.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Universul*, XXXVIII, 1919, nr. 252 (6 august), p. 1.

³⁰ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arada, Grupa II, dos. 35/1914, act. nr. 147/1919, Prezidențiale.

Vasile Goldiș — care deja cunoscuse și unele decepții, continuă totuși să-și exprime dorința „de a efectua toate bunele mele gânduri pentru binele neamului nostru”³¹. Iar în septembrie 1921 îi scria episcopului, referindu-se la perioada de la plecarea sa la București: „Tot timpul de atunci am năzuit să contribui la unificarea sănătoasă a noului nostru stat”³². Intelectualul ardelean era pe deplin convins de faptul că prosperarea patriei se poate realiza în mod optim numai pe baza aplicării principiilor democratice. Aceasta pare a-l fi determinat, după cum relatează unele organe de presă³³, ca în perioada de pregătire a încoronării lui Ferdinand I la Alba Iulia, ca suveran al României, să participe la redactarea unui memoriu critic la adresa regelui, prin care se cerea amânarea solemnității proiectate. O asemenea acțiune din partea lui Goldiș pare verosimilă, ea înscriindu-se firesc în convingerile sale și în cerința pe care o exprimase alături de alții înainte de 1 Decembrie 1918.

Ulterior el militează, ca atare, și la București, pentru transpunerea în viață a tuturor principiilor adoptate la Alba-Iulia și — de asemenea — preconizează încredințarea destinelor țării unor conducători înțelepți ca și unirea tuturor cetățenilor ei sub flamura idealurilor democratice³⁴.

Într-un articol al său apărut la 25 decembrie 1921 în ziarul de limbă maghiară „Aradi Hirlap”, Vasile Goldiș scria că, în capitală fiind „creionul meu (e) direcționat pe o singură problemă” și anume aceea a rezolvării sarcinilor nobile față de popor în calitate de ministru pe care o avea³⁵. „... Autorul hotărîrilor de la Alba-Iulia — scria el în același loc — nu va fi niciodată infidel față de acele principii pe care le-a susținut în toată viața și activitatea sa”, deci față de principiile patriotice și democratice. Articolul afirmă totodată credința în idealul prosperării poporului român și mărturisea dragostea pentru adevăr și opoziția față de nedreptățile sociale. Încercător în posibilitatea realizării unor transformări substanțiale în viața țării, Vasile Goldiș declarase încă din noiembrie 1919: „Am convingerea că în scurt timp România va trăi o viață nouă”³⁶.

Pe linia ideilor pe care le profesa, Goldiș considera că pentru a ajunge la o stabilitate politică internă trebuie părăsită ambiția sectară a grupărilor politice³⁷. De asemenea, pe un plan mai larg, cere cu insistență adoptarea unei alte constituții, corespunzătoare nu numai

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, Dos. 4/1919, Actul nr. 2905/1921.

³³ Vezi, de pildă, *Patria*, VII, 1925, nr. 18 (24 ianuarie), p. 1.

³⁴ *Viitorul*, XII, 1919, nr. 3513 (7 noiembrie), p. 3; *Aradi Hirlap*, V. 1921, nr. 1100 (6 noiembrie), p. 1.

³⁵ Vasile Goldiș, *Karácsony és politika* (Crăciunul și politica) în *Aradi Hirlap*, V, 1921, nr. 1135 (25 decembrie), p. 1.

³⁶ *Viitorul*, XII, 1919, nr. 3513 (7 noiembrie), p. 3.

³⁷ *Aradi Hirlap*, V, 1921, nr. 1100 (6 noiembrie), p. 1.

noilor realități apărute odată cu unirea, dar și „spiritului timpului” schimbat, vechea constituție reprezentând, afirmă Goldiș, o frână în calea dezvoltării țării³⁸. Trebuie spus că o mare atenție acordă Goldiș problemei țărănești, cu alte cuvinte, înfăptuirii reformei agrare (ale cărei orientări în plan social le cunoaștem bine de acum), într-un spirit radical, preciza el³⁹. Și într-una dintre scrisorile amintite, adresate episcopului Papp, el se arată profund neliniștit: „sufăr de nervi când mă gândesc la mizeria asta”, de faptul că aceasta „s-a compromis prin târăgănarea fără sfârșit a executării ei”⁴⁰.

În aceeași măsură, însă, omul politic ardelean milita pentru acordarea de drepturi larg democratice și emanciparea poporului, pentru participarea la conducerea țării a reprezentanților tuturor stărilor sociale, inclusiv a socialiștilor⁴¹. (Țara întreagă trebuie să discute și să aprobe constituția” — arată el de altfel în 1922⁴². Și — de asemenea —, nu în mică măsură pentru apărarea intereselor muncitorilor⁴³ (Să rezolvăm problemele țăranilor și muncitorilor — îndemna el — ca aceștia să vadă „că-i iubim nu din gură”, ci prin acțiuni concrete⁴⁴). Ca și ale altor categorii sociale, el cere, de pildă, îmbunătățirea condițiilor de trai ale funcționarilor⁴⁵. De asemenea — pornind de la considerentul că femeile dețin un procentaj ridicat în cadrul populației țării și ca alare e nedrept să fie ținute departe de viața politică — milita pentru egalitatea acestora cu bărbații, începînd de la dreptul de vot și pînă la ansamblul treburilor publice, egalitatea văzută de Goldiș de-a dreptul ca o necesitate pentru progresul patriei⁴⁶.

Călăuzit de ideea că rolul hotărîtor în evoluția societății îl au masele populare, care, în „atelierul istoriei”, plămădesc destinul fiecărui popor, că, deci, istoria este rezultatul capacității creatoare și a energiei, vigurozității acestor mase⁴⁷, Goldiș va cere ca ele să fie pe de-a-ntregul și în mod deschis informate despre politica statului, care le privește în mod direct, încă din faza proiectării unei acțiuni sau alteia. „Nu mi-a plăcut niciodată — arăta el — atitudinea politicienilor, care țineau în taină chestiunile mari pentru ca publicul să le afle

³⁸ Ibidem.

³⁹ *Erdélyi Hírlap*, X, 1926, nr. 2352 (7 aprilie), p. 1—2.

⁴⁰ Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, Grupa II, Dos. 4/1919, Actul nr. 2905/1921.

⁴¹ *Adevărul*, XXXV, 1922, nr. 11 641 (19 martie), p. 3; Vasile Goldiș, *Noui orizonturi*, în *Transilvania*, 56, 1925, nr. 9—10, p. II.

⁴² *Aradi Hírlap*, VI, 1922, nr. 1198 (17 martie), p. 1.

⁴³ *Erdélyi Hírlap*, IX, 1925, nr. 2181 (5 septembrie), p. 1—2.

⁴⁴ Vasile Goldiș, *Noui orizonturi*, în *Transilvania*, 56, 1925, nr. 9—10, p. II.

⁴⁵ *Dimineața*, XXI, 1925, nr. 6526 (15 ianuarie), p. 9.

⁴⁶ *Românul*, IX, 1920, nr. 22 (3 februarie), p. 1—2 („Eu susțin că acordarea acestui drept este o necesitate imperioasă...”).

⁴⁷ *Patria*, VI, 1924, nr. 219 (14 octombrie), p. 1.

doar atunci cînd putea să vorbească despre ele ca de un fapt împlinit⁴⁸.

El cerea — de asemenea — într-un spirit aci încă mai apropiat de cel marxist — aflarea legilor obiective de dezvoltare a societății timpului și folosirea lor plenară pentru a se asigura „evoluția prosperă a națiunii române”, crearea unei noi veritabile societăți, la baza căreia Goldiș proiecta, în ultima instanță, desființarea totală a exploatării omului de către om⁴⁹, absolut necesar, căci, — arată — exploatarea produce ură, iar progresul omenesc nu poate rezulta din iubire⁵⁰.

Pentru a se ajunge la acel moment el considera că e necesar să fie neapărat rezolvată „contradicția” (acesta e termenul pe care îl folosește) dintre muncă și capital, produsă de secolul al XIX-lea, deci să se înlăture asuprirea de tip capitalist. Trebuie să se renunțe la toate metodele vechi, la vechiul sistem, consideră intelectualul ardelean⁵¹. Indignat de starea actuală precară a poporului, el crede că trebuie să înceteze „dictaturile economice sau formele noi ale exploatării oamenilor de către oameni”; să se asigure „circulația și distribuirea bunurilor materiale între toți oamenii”. Astfel — arată Goldiș — vom ajunge la „o nouă treaptă a idealului omenirii”⁵². Iată opțiuni ideologice-sociale care merită toată atenția și prețuirea, chiar dacă — nefiind un autentic revoluționar — el concepe de fapt, realizarea desființării exploatării pe calea unei evoluții treptate. Astfel de idei, ca cele de mai sus, merită apoi a fi luate neapărat în considerare la aprecierea personalității lui Goldiș chiar dacă, în forme radicale, categorice, apar mai mult în manuscrise rămase în sertar. Fără îndoială aceasta ne dovedește încă o dată că intelectualul și omul politic ardelean, nu a fost cu adevărat un revoluționar, că el a șovăit să înfrunte societatea vremii total, pînă la ultimele consecințe. Nu e mai puțin adevărat însă că pînă la un punct sau oarecum atenuate — nu toate și întotdeauna însă la acest mod, ideile respective au fost împărtășite și difuzate de către Goldiș în mod public. Ele au stat însă, întotdeauna, la baza activității sale politice concrete. Sînt elemente pe care nu trebuie să le uităm nici o clipă, pentru a defini corect personalitatea luptătorului democrat ardelean.

La adunarea generală a „Astrei” ținută la 9 noiembrie 1924 în Arad, Goldiș, în cuvîntul său de deschidere, exprimîndu-și speranța într-o lume mai dreaptă și mai bună, în care includea nemijlocit și patria sa, critica deschis, totodată faptul că poporul român, singurul

⁴⁸ *Universul*, XXXVII, 1919, nr. 234 (7 septembrie), p. 1; *Românul*, VIII, 1919, nr. 101 (3 septembrie), p. 1.

⁴⁹ Vasile Goldiș, *Societatea de mîine*, în *Societatea de mîine*, I, 1924, nr. 3 (27 aprilie), p. 57.

⁵⁰ *Idem*, *Asociațiunea*, în *Societatea de mîine*, II, 1925, nr. 34—35 (23 și 30 august), p. 592.

⁵¹ Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 349.

⁵² *Ibidem*, fila 350.

care are „inima iubitoare”, (se arată în cuvîntare) este supus unei munci istovitoare, al cărui rod nu îi aparține și declara că această stare de lucruri (la care mai adaugă și „robia politică”) e „cel mai mare rău din lume”, căci „orice nedreptate săvîrșită altuia — arată Goldiș cu același prilej — orice hrăpeală, orice cîștig nemuncit, cea mai minimală exploatare a deaproapelui constituie cite o crimă la adresa solidarității umane”⁵³.

Dorind o pace eternă între clase (despre această idee a sa, cu aspectele pozitive și negative, vom avea ocazia să vorbim mai pe larg puțin mai tîrziu) și națiuni nu va putea fi realizată decît în condițiile în care omul va primi „rodul integral al muncii sale”, cu alte cuvinte cînd exploatarea socială va înceta, cînd va triumfa dreptatea săracului⁵⁴.

Totodată Vasile Goldiș leagă însăși prosperarea țării de desființarea exploatării, de apariția acelor timpuri „cînd va stăpîni dreptatea, cinstea, morala și omenia”. O asemenea societate trebuie să fie, de fapt — arată el — țelul tuturor popoarelor, ea va însemna „atmosfera înviorătoare a lumii întregi” și numai atunci „va putea să încolțească adevărata civilizație”⁵⁵.

Interesantă e participarea intelectualului ardelean la suferințele pe care le aveau de îndurat moșii și la revendicările lor juste. Astfel într-un manuscris datînd din anul 1924 (deci cînd Goldiș a organizat în calitate de președinte al „Astrei”, sărbătoarea centenarului lui Avram Iancu) și care trebuia să fie discursul celui ce l-a redactat la adunarea populară din Cîmpeni consacrată „craiului munților” (nu știm din ce motive, poate tonul lui incendiar, n-a fost totuși ținut) se arată: „Moșii au rămas pînă astăzi robi ca în 1874, ca în 1848”. Și în continuare: „Ei trăiesc astăzi în Țara Românească, Țara aceasta e datorare să le dea dreptate și libertate. Toate legile și constituția și regulamentele și cărțile funduare și sentințele judecătorești sînt petice de hirtie, sînt fleacuri, pot să piară, pot să ardă. Moșii trebuie să trăiască, fiindcă ei sînt cea mai scumpă podoabă a națiunii românești”.

Și manuscrisul se încheie pe un ton amenințător: „Nu așteptați a treia revoluție a moșilor! Nu așteptați ca acolo lîngă biserița albă de la Tebea să se scoale Iancu, din umbra gorunului lui Horea și să repete în fruntea legiunilor de moși vorba lui:

— Gata mă?

— Gata...!

— No, hai...!”⁵⁶

⁵³ *Tribuna nouă*, I, 1924, nr. 118 (11 noiembrie), p. 1; C.f. *Societatea de mîine*, I, 1924, nr. 31 (16 noiembrie), p. 612—613.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ — *Ibidem*.

⁵⁶ Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 338—342; Gheorghe Șora, *Moșii — un manuscris inedit a lui Vasile Goldiș*, în *Vatra*, II, 1972, nr. 17 (20 august), p. 13—14.

Goldiș cunoștea bine starea în care se aflau masele, necesitățile lor — în special ale țărănimii — căci vizitase numeroase sate din toate provinciile românești⁵⁷.

Cu neobosită dăruire el îndemna: „Trebuie să oamenii obișnuiți ca să nu aibă în vedere numai situațiunea lor particulară în societate atunci cînd discută drepturile și datorințele lor, ci transpunîndu-se dornici dimpotrivă în situațiunea celorlalți, mai virtos în situațiunea acelor care sînt mai rău (plină de lipsuri, n.n.) decît dinșii”⁵⁸. „Astfel — subliniază Goldiș — se naște conștiința, dreptatea »actul social«. Și aceasta este primul obiect al educațiunii sociale”⁵⁹.

„Natura lucrurilor — atrage atenția intelectualului ardelean — arată că e o greșeală a declara, ori a crede că singurul instrument al progresului omenesc este lupta pentru existență, concurența”. „Există — evidențiază el — o altă putere progresivă a procesului: emulațiunea”, ceea ce înseamnă „a avea un scop comun și a ne asocia pentru ajungerea acestui scop comun”. Or, „a face pe oameni să înțeleagă puterea binefăcătoare a asocierii, a-i face să prefere emulațiunea fecundă în unirea pentru viața comună în locul luptei egoismelor, unde cei slabi sînt striviți, unde adeseori chiar și cei tari sucombă în urma rănilor primite în ciocnire”. „Acesta este al doilea obiect al educațiunii sociale”⁶⁰.

Iată, extrase din niște însemnări manuscrise ale lui Goldiș, cîteva dintre principalele idei generale de ordin social (cu laturile lor pozitive numeroase și anumite opțiuni criticabile) pe care le-a slujit el cu consecvență în perioada de după 1918 și care vizau în primul rînd o radicală schimbare a situației maselor populare. Același manuscris conține și alte observații demne de interes, circumscriindu-se aceleiași sferă problematice și axîndu-se pe același profund democratism. Libertatea individului — notează, astfel Goldiș — este prima condițiune a vieții și a progresului”. Și precizează: adică, „libertatea vieții materiale, a muncii, a cîștigului, a cumpătării, a credinței, a conștiinței”⁶¹. Totodată, însă, intelectualul ardelean ține să noteze că „libertatea unuia nu poate fi folosită ca armă în contra libertății altuia”. („Libertatea egoistă este contrară libertății tuturor” — scrie el)⁶².

De asemenea Goldiș se oprește la problema egalității între oameni, noțiune pe care o socotește a fi sinonimă din punct de vedere al conținutului cu cea de dreptate. Și notează, referindu-se firește, la con-

⁵⁷ *Erdélyi Hírlap*, X, 1926, nr. 2380, (13 mai), p. 1—4; *Transilvania*, 59, 1927, nr. 12, p. 585—590; Vasile Goldiș, *Noui orizonturi*, în *Transilvania*, 56, 1925, nr. 9—10, P. III; *Universul*, XLIV, 1926, nr. 66 (28 martie), p. 7, nr. 93 (2 aprilie), p. 7.

⁵⁸ Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 300.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, fila 301.

⁶² *Ibidem*.

dițiile vremii sale: „În societate oamenii nu sînt egali între ei. De aceea pentru a face dreptate trebuie să restabilim înainte egalitatea, echivalența”⁶³.

Nu-i scapă lui Goldiș nici ideea fraternității, ceea ce înseamnă — opinează el — „solidaritatea, asocierea pentru binele tuturor”⁶⁴. În continuare autorul manuscrisului, trecînd la alte aspecte sociologice își exprimă opinia că „progresul omenesc nu poate rezulta din intoleranță și ură”⁶⁵ și în același timp „nu este politică într-adevăr națională... decît politica dreptății și a solidarității, căci numai aceasta crează pacea și buna înțelegere între oameni”, și în același timp, „înalță neamurile” („Ceea ce întărește organismul este reciprocitatea între părți”, e de părere el, pe urmele lui Rousseau). Or, „societatea nu poate trăi fără echilibru”⁶⁶. Și dacă ne întrebăm — scrie Goldiș — cari sînt obligațiile pe care trebuie să le satisfacă o societate omenască pentru ca să se susțină în echilibru, trebuie să recunoaștem că există un singur cuvînt care exprimă toate aceste condițiuni: dreptatea”⁶⁷. Totodată fiind „un organism contractual” (aici Goldiș preia din nou o idee rousseauistă, dar prin intermediul lui Fourllé, societatea „are nevoie de asentimentul acelora care o compun”, care „trebuie să recunoască necesitatea și dreptatea”⁶⁸.

Oprindu-se apoi la ideea solidarității sociale ca trăsătură sine qua non a condiției umane, Goldiș relevă faptul că „omenirea nu este un arhipeleg de insule avînd fiecare pe Robinsonul său”, că „orice grupare de oameni este un tot solidar”⁶⁹. Altcîndva Goldiș arătase, de asemenea, că oamenii sînt ca particulele mici, nu pot trăi izolați, ci numai în societate, unde ei muncesc, se cunosc mai bine și se înalță pe treptele civilizației, care — sublinia el — nu e produsul insului izolat, ci al indivizilor uniți în obște⁷⁰. De asemenea, în spiritul convingerii care i-a caracterizat permanent propria sa viață, el e de părere că „libertatea omului se începe deodată cu plățirea datoriei sale față de societate”⁷¹.

Fără îndoială, nu trebuie să vedem în aceste consemnări, făcute la Arad în perioada 1927—1933, neapărat o mare originalitate de gîndire. De altfel, Goldiș însuși notează în manuscris numele a o serie de gînditori care l-au inspirat și influențat, mai mult sau mai puțin, adesea substanțial, în meditațiile sale. Printre aceștia pe lîngă Rousseau și Fourllé, despre care am amintit deja, se înscrie și Leon

⁶³ Ibidem, fila 300.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, fila 302.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem, fila 303.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ *Românul*, IX, 1920, nr. 242 (12 noiembrie), p. 1—2.

⁷¹ Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit., dos. cit., fila 305.

Bourgeois (cu a sa lucrare *Solidarité*), M. Gide, Spencer etc. Importante ni se par două lucruri: pe de o parte că intelectualul ardelean a reținut din scrisul respectivilor autori, în general, elementele cele mai valoroase, ca poziție progresistă, și obiectivitate științifică. Iar pe de altă parte, că le-a subsumat unui tot organic, le-a pus sub un numitor comun, care însemna interesul pentru propășirea patriei și schimbarea condițiilor de existență ale maselor. Nu trebuie să uităm apoi faptul că Vasile Goldiș nu s-a rezumat la a aborda teoretic problemele respective, ci a fost și neobosit luptător pentru soluționarea lor, în sensul aspirațiilor sale democratice.

Se poate spune că din dorința lui de a putea contribui în cât mai mare măsură la înfăptuirea unor transformări substanțiale în viața țării, așa cum de fapt el însuși o arăta, a acceptat, alături de prietenii săi Ion Lupaș și Alexandru Lapedatu, să facă parte în 1926, din guvernul lui Averescu. El era convins că în acest fel, participând la conducerea treburilor statului, va putea aduce servicii patriei și poporului pe linia crezurilor ce îl însufleteau. Pe de altă parte, constatase cu îngrijorare că Partidul Național Român, prin tactica pe care i-o împri-mase președintele său, Iuliu Maniu, își diminuase continuu șansele de a guverna⁷². Or, opinia lui Goldiș fusese tot timpul că Partidul Național Român trebuie să tindă spre a lua cât mai grabnic conducerea țării, pentru ca apoi deținând această poziție, să poată impune reformele așteptate de popor. A sta în opoziție — arăta el — înseamnă a fi reduși la reclamarea unor revendicări⁷³.

Intrînd în guvernul Averescu, Goldiș va declara de la bun început că va lucra în spiritul principiilor și dezideratelor democratice adoptate la Alba-Iulia și anume: respectarea drepturilor și libertăților maselor, a naționalităților conlocuitoare, realizarea unei guvernări în spirit democratic⁷⁴, împrumutarea țăranilor cu pămîntul pe care-l muncesc⁷⁵, etc. De asemenea mai declarase că nu-l interesează altceva decît să lupte activ pentru ușurarea situației poporului⁷⁶.

E adevărat: strădaniile lui Goldiș, concrete în aceste direcții, ca și singurele în interiorul și în climatul vieții politice burgheze, au dus la rezultate insignifiante. Și nici nu se putea întîmpla altfel în condițiile date. Dar aceasta nu înseamnă că trebuie să-l suspectăm pe omul

⁷² Despre toate acestea vezi: *Erdélyi Hírlap*, X, 1926, nr. 2329, (9 martie), p. 1, nr. 2349 (4 aprilie), p. 11; nr. 2352 (7 aprilie), p. 1—2; nr. 2385 (21 mai), p. 3—4; *Adevărul*, XXXIX, 1926, nr. 12981 (10 aprilie), p. 2; nr. 12999 (4 mai); nr. 13086 (15 august), p. 1., *Dimineața*, XXII, 1926, nr. 6981 (5 mai), p. 5; *Patria*, VIII, 1926, nr. 75 (8 aprilie), p. 1—2; *Cuvîntul poporului*, VIII, 1926, nr. 21 (6 mai), p. 1; nr. 22 (8 mai), p. 1—2; *Tribuna nouă*, III, 1926, nr. 71 (31 martie), p. 1.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem; C.f. *Erdélyi Hírlap*, X, 1926, nr. 2393 (1 iunie), p. 2.

⁷⁶ *Adevărul*, XXXIX, 1926, nr. 13104, (5 septembrie), p. 4, nr. 13105 (7 septembrie), p. 4; *Erdélyi Hírlap*, X, 1926, nr. 2349 (2 aprilie), p. 1—2; nr. 2305 (3 aprilie), p. 1—2; nr. 2552 (7 aprilie), p. 1—2.

respectiv de demagogie, de nesinceritate. Împiedicat de o serie de factori și în primul rând de limitele concepțiilor sale ideologice nu s-a atașat cu totul în mod consecvent, revoluționar, luptei clasei muncitoare, a partidului ei. Merită însă însemnat faptul că ulterior, în 1931, la venirea la putere a guvernului prezidat de Nicolae Iorga (din care nu făcea parte), Goldiș, în spiritul aspirațiilor pe care le slujise, îi dorea acestuia să găsească cele mai bune mijloace pentru prosperarea țării (inclusiv pentru rezolvarea în condiții echitabile a situației naționalităților conlocuitoare)⁷⁷.

Se poate spune deci, că intelectualul ardelean aspira spre o țară într-adevăr a tuturor⁷⁸, exemplară ca organizare democratică. „Din vrednicia neamului nostru — arăta el în 1926, evocând actul unirii din decembrie 1918 — a răsărit România nouă, ca un scut desăvârșit al ființei noastre românești, ca un far de lumină și nădejde al dreptății și libertății înspre soare apune și răsărit”⁷⁹.

Să reținem și faptul (descifrabil, de altfel, ca manifestare implicată și în citatul reproduș mai sus) că — așa cum se întâmplaseră lucrurile și înainte de 1918 — Goldiș leagă strâns idealurile sociale de cele naționale. Vizînd în permanență o serie de transformări democratice, el fixează totodată ca țel fundamental spre mai bine al tuturor cetățenilor țării, înflorirea patriei lor. Iar pe de altă parte, după cum am văzut deja, e pe deplin conștient de realitatea că patria ideală va fi cea a deplinei solidarități a fiilor ei, prin democratizarea totală a vieții publice și înlăturarea exploatării omului de către om. În acest sens trebuie citată și o afirmație a lui Goldiș ca cea potrivit căreia patria este un singur popor, unit prin comunitatea de interese, de idei, afecțiuni, aduceri aminte și nădejdi spre mai bine, ca și îndemnul său la o împreună lucrare și luptă pentru binele țării, la o existență lipsită de egoism, fiecare trăind și fiind gata să moară pentru fericirea con-cetățenilor lui⁸⁰.

⁷⁷ *Aradi Közlöny*, VI, 1931, nr. 89 (21 aprilie), p. 2.

⁷⁸ *Dimineața*, XXII, 1926, nr. 7112 (15 septembrie), p. 3.

⁷⁹ *Deșteptarea Banatului*, I, 1926, nr. 29 (5 decembrie), p. 2.

⁸⁰ Vasile Goldiș, „Discursuri rostite în preajma unirii și la Asociațiunea culturală „Astra”, București, Cultura națională, 1928, p. 46. În acest sens Vasile Goldiș îi scria, la data de 30 octombrie 1933, lui Ioan Leric, din Dumbrăvița, județul Arad: „Să știi că totdeauna mă gîndesc cu drag și multă iubire la dumneata și la familia cinstită a dumitale și pînă la sfîrșitul vieții mele nu voi uita niciodată luptele ce le-am purtat împreună nu pentru binele nostru, ci pentru fericirea neamului nostru românesc. Noi am rămas tot săraci, dar bogăție mare sufletească ne-am adunat știind că am făcut totdeauna tot ce am putut să facem în vremile vechi luptînd cu neclintită credință împotriva dușmanilor de moarte ai românilor și acum în vremile din urmă pentru Țara Românească, cea dulce, pe care mila lui Dumnezeu ne-a învrednicit s-o vedem mare și tare și pe care am dori s-o vedem și mulțămită și fericită. Eu am mare nădejde că așa va fi (...) Odată și odată copiii și nepoții dumitale vor fi fericiți (...)” (Muzeul județean Arad, fond Muzeul orașului, nr. 1042; scrisoare inedită a lui Vasile Goldiș către Ioan Leric, țaran român din Dumbrăvița, maltratată de jandarmii austro-ungari în 1904).

În ce îl privește pe el însuși, Vasile Goldiș, a rămas preocupat de problemele obștești pe linia convingerilor sale democratice pînă la sfîrșitul vieții sale. Astfel nu cu mult timp înainte de a muri, în vara anului 1933 — deci încă în perioada violentei crize economice însoțite de puternice lupte ale proletariatului și în general ale maselor populare — el declară redactorului unui ziar că organizarea internă trebuie schimbată grabnic, esențial, că se cere îmbunătățite puterea economică, traiul păturilor populare⁸¹.

Am privi foarte simplist lucrurile, însă, dacă am considera că pe parcurs, însuflețirea și dăruirea față de problemele social-politice care i-au caracterizat pe Goldiș n-au cunoscut și momente de criză. Astfel, în 1931, bolnav fiind, el se destăinuia cuiva: „Îți mărturisesc că sînt foarte sceptic în descifrarea viitorului. Asistăm zilnic la un faliment dureros și aproape ireconciliabil, la un divorț tragic, între mase și pătura intelectuală (citește mai mult: politicieni, n.n.). Și mă întreb deseori cine e de vină: poporul sau conducătorii lui?” Și Goldiș își răspundea singur, imediat, la întrebare pe același ton pesimist: „Eu cred că pătura conducătoare, care n-a ajuns să se ridice la înțelegerea vremurilor”, reprezentanții acesteia continuînd „să rămîie preocupați de stabilirea ierarhiei”⁸².

Trebuie remarcat însă că entuziastul patriot democrat a reușit să treacă peste asemenea momente de descurajare și să le depășească. Și că — totodată — nici chiar clipele de oboseală și deprimarea nu au ținut înaintea și în timpul Marii Adunări de la Alba-Iulia. Încă în articolul său *Antisemitismul*, redactat în 1917 și despre care am mai sus) numai pe calea criticării unor stări de lucruri condamnabile.

*

Nu putem vorbi de ideile ce l-au caracterizat pe Vasile Goldiș după 1918 fără a ne referi și la problema naționalităților conlocuitoare. Știm de acum prea bine care au fost pozițiile lui în problematica națională înainte și în timpul Marii adunări de la Alba-Iulia. Încă în articolul său *Antisemitismul*, redactat în 1917 și despre care am mai avut ocazia să vorbim, Goldiș medită asupra lumii postbelice, o vedea eliberată de asuprirea unei națiuni de către alta⁸³. Mai tîrziu, în septembrie 1918, în studiul său publicat în limba maghiară „*Alkotmány reform Ausztriában*”⁸⁴ (*Reforma constituțională în Austria*), el

⁸¹ *Adevărul*, XXXXVII, 1933, nr. 15161 (10 iunie), p. 6.

⁸² V. Munteanu, *Interview cu d. Vasile Goldiș*, în „*Adevărul*”, XXXXIV, 1931, nr. 14665 (22 octombrie), p. 6.

⁸³ Biblioteca Municipiului Arad, *Acte și scrisori privind pe Vasile Goldiș*, vol. cit, dos. cit., fila 221—229 („Acel care urăște pe alt om (...) nu este demn de numele de om”), fila 229.

⁸⁴ Vasile Goldiș, *Alkotmány reform Ausztriában*, în *Aradi Hírlap*, II, 1918, nr. 256 (29 septembrie), p. 1—2.

combătea cultivarea de către capitalismul monopolist a asupririi naționale în vederea realizării propriilor interese economice și politice („Din această subjugare natural, nu trage foloase acel popor, ci aceea clasă, care domină”). Goldiș atrăgea atenția asupra caracterului diversionist și dăunător pentru mase a unei asemenea politici („s-a adevărit că clasa dominantă folosește puterea materială câștigată din exploatarea altor popoare pentru a putea întări dominația și asuprirea propriului său popor”, deci „dominația unui popor peste alt popor este izvorul propriei servituți”) și îndemna chiar ca popoarele „asupritoare” (am arătat mai sus accepțiunea ce trebuie dată acestui termen) să treacă la „răsturnarea de la puterea politică” a conducătorilor clasei ce le asuprește în fond și pe ele însele.

Apoi cum bine știm, în cuvîntarea sa de la 1 Decembrie 1918, precum și în proiectul de rezoluție a Adunării Naționale, Goldiș cerea ca să fie asigurate naționalităților conlocuitoare din România, după unire, aceleași drepturi integrale pe care le va avea și poporul român⁸⁵. În discursul rostit la 14 decembrie 1918 cu prilejul predării actului unirii la București, îmbinînd obiectivele general democratice cu cele privind problema națională el arată: „Această unire a românilor pe de o parte va trebui gradat să înfăptuiască egalitatea condițiilor de viață pentru toți indivizii, care o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul libertății și egalei îndreptățiri a neamurilor”⁸⁶.

Spre cîntea sa, ulterior, Vasile Goldiș n-a părăsit aceste poziții, ci a rămas pe ele, ducînd o luptă susținută pentru apărarea și afirmarea lor. Probabil că, în bună măsură, experiența pe care a acumulat-o în timpul luptelor parlamentare de dinainte de 1918, a fost cea care i-a imprimat pentru totdeauna în cuget adevărul — exprimat limpede de către clasicii marxismului — că nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare.

Ca atare, în 1918, cerînd reprezentarea proporțională în adunarea constituantă, a tuturor păturilor și categoriilor sociale, el nu uită să arate necesitatea luării în considerare din acest punct de vedere și a naționalităților conlocuitoare⁸⁷. Poziția sa în problema respectivă și-o va expune Goldiș și în cadrul lucrărilor Consiliului Dirigent, atunci cînd acesta, în august 1919, va lua în dezbatere și va vota noua lege electorală⁸⁸.

⁸⁵ *Marca Unire dela 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 95—109. L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, București, 1971, p. 118.

⁸⁶ Vasile Goldiș, *Societatea Națiunilor și Adunarea Națională de la Alba-Iulia*, în *Hotarul*, I, 1933, nr. 7, 1933, nr. 7, p. 2.

⁸⁷ *Patria*, I, 1919, nr. 136 (5 august), p. 3.

⁸⁸ *Ibidem*.

Într-o declarație acordată în octombrie același an ziarului „Aradi Hirlap”⁸⁹ omul politic ardelean preciza că populația maghiară de pe teritoriul României va avea dreptul de a-și alege fie deputați români, fie de o naționalitate cu ea, după cum va dori. Și cu același prilej, făcînd o profesiune de credință, mărturisea că în ce îl privește a apărut întotdeauna cererile juste și drepte ale naționalităților maghiare, ne-fiind șovinist, ci, din contră, un partizan al apropierii româno-maghiare. (Despre faptul că el a militat pentru drepturile naționalităților conlocuitoare — pe care le-a respectat — și pentru armonia dintre acestea și români, va vorbi Goldiș cu îndreptățire și într-un interviu din 1925⁹⁰, ca și în 1927⁹¹).

La 28 octombrie 1919 Vasile Goldiș va declara aceluiași ziar, de data aceasta însă, cu referire la toate naționalitățile conlocuitoare, că acestea se vor bucura de toate drepturile și libertățile democratice. Totodată Goldiș îi îndemna atît pe români cît și pe maghiari la buna înțelegere⁹².

Apelurile lui la colaborarea din partea populației maghiare și la participarea acesteia în opera de dezvoltare a țării, sînt destul de numeroase. Asemenea chemări frățești sînt adresate de către Goldiș, astfel, și la 2 octombrie 1919, într-o declarație afirmînd că românii și maghiarii trebuie să trăiască în pace, pe baza respectului reciproc și a intereselor comune⁹³. De asemenea și la 7 mai 1920, cînd, adresîndu-se populației maghiare, el îi cerea să respingă propaganda cercurilor naționaliste revizioniste din mijlocul ei, să privească în mod obiectiv necesitatea și legitimitatea actului unirii cu România și să le sprijine pe acele partide care îi vor asigura mai multe drepturi și libertăți în spiritul rezoluției de la Alba-Iulia⁹⁴. În felul acesta, e limpede, Goldiș pleda, totodată, în favoarea P.N.R., dar nu de pe o platformă meschină, egoistă.

Lupta lui Goldiș pentru asigurarea de drepturi egale, larg democratice naționalităților conlocuitoare va continua și ulterior (ca dealtfel și chemările lui adresate naționalităților conlocuitoare de a pune umărul, alături de poporul român, cu care conviețuiește de secole, astfel ca, prin efort colectiv, să i se smulgă naturii bogățiile, în vederea ridicării nivelului de trai și civilizație al tuturor, a înfloririi României⁹⁵).

⁸⁹ *Aradi Hirlap*, III, 1919, nr. 528 (2 octombrie), p. 1—2.

⁹⁰ *Erdélyi Hirlap*, VIII, 1925, nr. 1990 (9 ianuarie), p. 1—2.

⁹¹ *Ibidem*, XI, 1927, nr. 2727 (21 iulie), p. 7—8.

⁹² *Ibidem*, III, 1919, nr. 551 (29 octombrie); p. 1; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialismului*, vol. 3, Editura politică, București, 1969, p. 700—701.

⁹³ *Aradi Hirlap*, III, 1913, nr. 528 (2 octombrie), p. 1—2.

⁹⁴ *Ibidem*, IV, 1920, nr. 685 (7 mai), p. 1.

⁹⁵ *Erdélyi Hirlap*, XII, 1928, nr. 2861 (1 ianuarie), p. 3.

Toate acestea în ciuda faptului că burghezo-moșierimea română, după cum bine se știe, n-a rezolvat nicicând această problemă, așa cum ea n-a fost rezolvată niciunde altundeva în condițiile orînduirii capitaliste.

În 1922 Vasile Goldiș cere, în repetate rînduri, respectarea intereselor și drepturilor acestor naționalități, arătînd că este în interesul național, să nu se creeze animozități, ci, din contră, populația din rîndul naționalităților conlocuitoare să fie atrasă total și integral pentru cauza propășirii statului român, încrederea ei urmînd a fi obținută prin luarea în considerare a intereselor sale juste și cinstite, a drepturilor legitimate de condiția de cetățeni ai României⁹⁶. La fel și în 1924 Goldiș pretinde din nou: „Dreptate și libertate dar și față de români și față de celelalte naționalități”⁹⁷. În acest sens, el se declară de acord cu fuzionarea Partidului național român cu Partidul național țărănesc a lui Mihalache numai în condițiile în care noul partid astfel creat va milita, pe lîngă alte revendicări democratice, pentru drepturile minorităților și se va strădui să asigure buna conviețuire a acestora cu poporul român⁹⁸.

De asemenea, la o adunare a P.N.R. ținută în noiembrie 1925 la Ineu (județul Arad) și la care au participat peste trei mii de oameni, el revendică iarăși ca „minoritățile să se bucure de aceleași drepturi ca și membrii națiunii dominante”⁹⁹.

Foarte interesante sînt opiniile exprimate de omul politic ardelean în februarie 1926, prin intermediul ziarului „Adevărul”¹⁰⁰. Astfel, Goldiș atrage atenția că, dacă nu li se vor respecta drepturile conform hotărîrii luate la 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia, naționalitățile conlocuitoare „nu vor putea să aibă nici o înțelegere luminoasă a situației lor în statul român și nici siguranța drepturilor la care pot aspira”¹⁰¹. Pe de altă parte adresîndu-se acestor naționalități, Vasile Goldiș le îndemna să nu se încreadă în acele partide „naționale” reacționare, care nu le reprezintă de fapt interesele. Din contră — arată cel în cauză — acestea se unesc cu organizații politice românești reacționare, ca să-și apere interesele comune de clasă. În această situație, Goldiș opina, în mod just, că masele populare aparținînd naționalităților conlocuitoare trebuie să-și afle „altă orientare în politica țării” și anume, apropierea de forțele și partidele democratice.

În cursul anului 1926 Vasile Goldiș va mai face și alte declarații în sprijinul doleanțelor juste ale naționalităților conlocuitoare (totodată cerînd atașamentul acestora față de statul român), accentuînd de fiecare dată faptul că în ceea ce îl privește el se situează cu con-

⁹⁶ *Aradi Hirlap*, VI, 1922, nr. 1275 (27 iunie), p. 1—2; nr. 1334 (12 septembrie), p. 1.

⁹⁷ *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6332 (29 iunie), p. 3.

⁹⁸ *Erdélyi Hírlap*, VIII, 1924, nr. 1828 (14 iunie), p. 1—2.

⁹⁹ *Adevărul*, XXXVIII, 1925, nr. 12867 (24 noiembrie), p. 2.

¹⁰⁰ *Ibidem*, XXXIX, 1926, nr. 12933 (12 februarie), p. 2.

¹⁰¹ *Ibidem*.

secvență pe platforma hotărârilor luate la Alba-Iulia. (Aceeși poziție o reflectă¹⁰² și rezoluția adoptată la 2 mai 1926 la Sibiu de către partizanii lui Goldiș întruniți în acel congres, despre care am mai vorbit, menit a da naștere unui nou Partid național, ca și discursul rostit cu acel prilej de cel la care ne referim¹⁰³). În spiritul acestor hotărâri Goldiș considera că „minoritățile” au dreptul de a vorbi, scrie, a se cultiva în limba lor, de a dispune în mod liber de cultul pe care-l doresc, deziderate pentru respectarea cărora neobositul democrat se obligă a lupta fără încetare¹⁰⁴.

Intrînd, în același an, în guvernul Averescu, intelectualul ardelean își exprima speranța că va fi lichidat șovinismul și antisemitismul¹⁰⁵. Nu vrem să asuprim pe nimeni — declara el — ci să trăim în pace cu minoritățile. „Vrem ca să fie înscris în istorie că a fost o națiune care nu a vrut să asuprească un alt popor și această națiune este națiunea română”¹⁰⁶.

În cursul anului 1926 — convins că rezolvarea acestei chestiuni „nu mai poate întîrzia”¹⁰⁷, intenționa chiar să elaboreze un program care să rezolve integral și maximal — în concepția lui — problema naționalităților conlocuitoare¹⁰⁸, pe care o privea, cu îndreptățire, ca problemă de stat¹⁰⁹. În acest scop el și-a propus să se sfătuiască cu toate partidele, și desigur cu reprezentanții naționalităților respective¹¹⁰.

Declarații în sprijinul drepturilor celorlalte naționalități va face omul politic ardelean și în anul 1929¹¹¹. De asemenea în 1930, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de către Barabaș Bela, președintele Partidului maghiar din Arad, Goldiș îi trimite acestuia o scrisoare prin care-l felicită și — chemîndu-l să desfășoare și pe mai departe activitate în slujba patriei comune, România — își exprimă încă o dată sentimentele de stimă și respect pentru naționalitatea maghiară, căreia îi recunoaște indiscutabilele virtuți¹¹². În 1931, la venirea la putere a guvernului Iorga, fruntașul politic ardelean îi recomanda acestuia, prin intermediul presei, găsirea celor mai eficace metode pentru antrenarea minorităților în munca de edificare a țării¹¹³.

¹⁰² *Adevărul*, XXXIX, 1926, nr. 12999 (4 mai), p. 4.

¹⁰³ *Cuvîntul poporului*, VIII, 1926, nr. 22 (8 mai), p. 1—2.

¹⁰⁴ *Ibidem*, XXXIX, 1926, nr. 12933 (12 februarie), p. 2.
brie), p. 1—3; nr. 2513 (22 octombrie), p. 1—3.

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr. 2380 (13 mai), p. 4.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr. 2384 (20 mai), p. 5.

¹⁰⁷ *Deșteptarea Banatului*, I, 1926, nr. 6 (27 iunie), p. 1.

¹⁰⁸ *Adevărul*, XXXIX, 1926, nr. 13040 (23 iunie), p. 3.

¹⁰⁹ *Deșteptarea Banatului*, I, 1926, nr. 6 (27 iunie), p. 1.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Aradi Közlöny*, XXXIV, 1929, nr. 290 (20 decembrie), p. 4.

¹¹² *Ibidem*, XXXV, 1930, nr. 282 (11 decembrie), p. 3.

¹¹³ *Ibidem*, VI, 1931, nr. 89 (21 aprilie), p. 2.

Trebuie, fără îndoială, să-i dăm dreptate lui Vasile Goldiș, atunci cînd declara unui ziarist maghiar că el susține drepturile „minorităților” (Goldiș se referea în cazul dat, în special la cel de a-și putea folosi limba maternă în oficiile publice și în consiliile municipale) nu numai cu vorba ci și cu fapta și că la fel va proceda și în viitor. Reamintind cu aceeași ocazie că pe poziții favorabile naționalităților conlocuitoare s-a situat și la 1 Decembrie 1918, la Alba-Iulia, politicianul ardelean arăta că, în asemenea condiții, adoptarea din parte-i a unei alte atitudini ar însemna negarea integrală a propriului trecut¹¹⁴.

Este important de relevat faptul că Vasile Goldiș nu a avut în vedere numai problemele naționalității maghiare. Fără îndoială că acestea au constituit în preocupările sale un loc de seamă, dat fiind faptul că era vorba de minoritatea națională cea mai numeroasă și în rîndul căreia propaganda naționalistă reacționară-revizionistă acționa cu o intensitate de loc neglijabilă.

În intenția lui Vasile Goldiș au stat și celelalte naționalități conlocuitoare. Cea germană, de pildă, la care se referea el și în discursul său ca președinte al „Astrei”, ținut în 1928 (lectura a aparținut însă vicepreședintelui societății, Gh. Preda, Goldiș fiind bolnav), ca și în fața participanților la Congresul al X-lea internațional al profesorilor secundari din București, care se aflau în vizită la Sibiu. În acest discurs se vorbea despre viața și munca comună a românilor și germanilor, care, se arăta cu satisfacție, „își împletesc rosturile vieții spre a-și găsi bunăstarea și mulțumirea”¹¹⁵.

Desprindem de aici încă un element de mare importanță: acela prin care Vasile Goldiș constata și evidenția faptul că dincolo de manevrele naționaliste ale reprezentanților claselor exploatare (fie ei români, maghiari, sași etc.) masele populare trăiau în general înfrățite, în bune raporturi de colaborare.

Românii sînt în majoritate — va afirma el, astfel, în acest sens și într-un discurs din 1922 — dar ei respectă celelalte naționalități, dorințele lor ca și principiile de egalitate și libertate. Cu un an înainte, deci în 1921, Goldiș își exprima într-un articol convingerea că poporul român, de-acum liber în întregime, va ști prețui dreptatea și libertatea și niciodată nu va îmbrățișa ideea asupririi altor popoare, nu va înrobi pe cineva¹¹⁶. Și cu aceeași ocazie, el preciza — lucru foarte important — că trebuie să se facă o categorică deosebire între greșelile în problema națională pe care le săvîrșesc guvernanții și — în general — toți cei care se opun progresului și „bunele intenții ale românilor”¹¹⁷, (adică ale maselor populare românești).

¹¹⁴ *Erdélyi Hírlap*, XI, 1927, nr. 2824 (16 noiembrie) p. 2.

¹¹⁵ *Transilvania*, 59, 1928, nr. 7—8, p. 689.

¹¹⁶ Vasile Goldiș, *Karácsony és politika* în *Aradi Hírlap*, V., 1921, nr. 1135 (25 decembrie), p. 1.

¹¹⁷ *Aradi Hírlap*, VI, 1922, nr. 1275 (27 iunie), p. 1—2.

În spiritul acestei atitudini a poporului, de egalitate și frățietate, și sub influența ei se constituieră, de fapt, putem afirma, și modul în care privea Goldiș însuși problematica respectivă, obiectivele de luptă în această direcție pe care și le fixase înflăcăratul patriot.

Activitatea lui Goldiș, după 1918, pe linia stringerii legăturilor de prietenie și stimă reciprocă între poporul român și naționalitățile conlocuitoare precum și în sensul acordării de drepturi și libertăți democratice, egale acestora din urmă și-au găsit aprecieri binemeritate în epocă. Unul dintre cei ce au evidențiat, astfel, meritele luptătorului democrat în această direcție a fost ziaristul și publicistul ardelean Ion Clopoțel¹¹⁸.

Ca și în perioada precedentă orientările pe care le putem numi ale lui Vasile Goldiș s-au îmbinat în permanență cu un fierbinte patriotism. Atrăgând mereu atenția asupra angajamentelor solemne în privința naționalităților conlocuitoare luate la Alba-Iulia și asupra necesității ca ele să fie respectate în întregime, Vasile Goldiș nu uita niciodată să sublinieze că „țara noastră este un stat național unitar” și aceasta, arăta el, nu din dorințe arbitrare, ci pentru că din cele 17 milioane de locuitori doar trei milioane de locuitori nu erau de naționalitate română¹¹⁹.

De asemenea, în 1927, Goldiș se va ridica împotriva unor deputați maghiari care, în temeiul dreptului de a folosi limba maternă, propagau de fapt naționalismul și șovinismul, îndemnându-și conaționalii la boicotarea limbii române¹²⁰.

Atitudinea sa se exprimă însă și invers. De pildă, într-un discurs parlamentar, arătând că „statul român este un stat național deci prima grijă a lui este de a se îngriji de soarta românilor”, atrăgea imediat atenția că acest lucru să se facă fără șovinism, fără discriminări naționale. La baza guvernării țării, consideră Goldiș, trebuie să stea libertatea și dreptatea „și față de români și față de celelalte naționalități”, care trebuie să se simtă și ele bine în cadrul României. Pe „minoritari” — afirmă el cu același prilej — trebuie să-i protejăm, nu să-i persecutăm”. Și Goldiș lansa un sincer apel (lucrurile se petreceau în 1924): „să ne dezbrăcăm deci de atmosfera aceasta șovinistă care în timpul din urmă a apucat să arunce nori asupra sufletului nostru”¹²¹.

¹¹⁸ Aradi Közlöny, XLVI, 1931, nr. 290 (18 decembrie), p. 5; Cf. Ion Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Editura „Facla”, Timișoara, 1973, p. 53.

¹¹⁹ *Universul*, XXXVII, 1919, nr. 234 (7 septembrie), p. 1.

¹²⁰ *Erdélyi Hírlap*, IX, 1927, nr. 2819 (10 noiembrie), p. 1.

¹²¹ *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6332 (29 iunie), p. 3; *Patria*, VI, 1924, nr. 136 (1 iulie), p. 1; nr. 192 (10 septembrie), p. 1; nr. 193 (11 septembrie), p. 1—2; nr. 194 (13 septembrie), p. 1; nr. 195 (14 septembrie), p. 1—2 (În discursul său, Goldiș critica proiectul de reformă a învățământului primar avansat de liberali în 1924, care a pus în practică, pe lângă alte daune, ar duce la jignirea populației de alte naționalități și la învrăjbire între acestea și români).

În condițiile de astăzi, când drepturile naționalităților conlocuitoare din țara noastră sînt cu adevărat și pe deplin respectate, ideile generoase în problema națională ale lui Vasile Goldiș reprezintă un patrimoniu de mare interes și valoare.

*

O bună parte din activitatea politicianului ardelean pe linia asigurării unor transformări democratice în viața țării s-a îndreptat — inclusiv în ceea ce privește drepturile naționalităților — spre problemele culturale.

Cum era și firesc, în primul rînd, după încheierea războiului, Goldiș s-a arătat preocupat de reconstruirea a ceea ce existase în perioada antebelică, pe acest plan, desigur, ținîndu-se cont de noile condiții create acum și în primul rînd în domeniul învățămîntului. Astfel, în calitate sa de șef al resortului cultelor și instrucțiunii publice în Consiliul Dirigent el adresează, deja la 30 decembrie 1918, o scrisoare oficială consistorului ortodox român din Arad, prin care cere să se ia măsuri urgente în vederea funcționării normale a școlilor inclusiv a celor sătești („Venindu-ne la cunoștință faptul regretabil, că în multe comune școlile nu funcționează fie că învățătorii au fost alungați fie că însăși (sic!) au părăsit posturile ocupînd alte slujbe, ne luăm voie a vă ruga cu toată străduința, să întrebuițați și în afara D-voastră oficială toate mijloacele pentru curmarea acestei stări anarhice” — se spune în respectiva adresă¹²²).

Încă din această perioadă Goldiș se arată preocupat și pe plan cultural, inclusiv de realizarea unor schimbări în spiritul ideilor care-l însuflețeau. El colaborează de pildă în 1919, la un proiect de sistematizare (îmbunătățire, n.n.) a salariilor învățătorilor, gîndindu-l totodată pe acesta doar ca pe un „început modest” și exprimîndu-și speranța că „în Constituantă se va succeda să asigurăm și mai efectiv starea învățătorilor”. Într-o altă scrisoare din 5 iulie 1919, adresată episcopului din Arad, Vasile Goldiș se angaja ca, dacă va ajunge ministru al cultelor și instrucțiunii publice în guvernul de la București, să majoreze salariile profesorilor și învățătorilor și să ia măsuri ca acestea să fie plătite cu regularitate¹²³.

Concentrarea interesului lui Goldiș în mare măsură asupra învățămîntului (dintre ele cele de ordin cultural) este pe deplin explicabilă, ținînd cont de formația sa inițială de dascăl. În acest domeniu prezența lui va fi activă și în anii ce au urmat. Astfel, după cum am mai arătat și în acest context, el va lua parte, în mod energic, la discutarea în Cameră, în 1924, a proiectului de reformă a învățămîntului

¹²² Arhiva Episcopiei ortodoxe din Arad, Adresa nr. 10/1918.

¹²³ *Ibidem*; Scrisoarea lui Vasile Goldiș, din 5 iulie 1919, către episcopul Aradului, Grupa I, dosar Prezidențial, act. nr. 236/1919.

primar, prezentat de către guvernarea liberală a lui Ion Brătianu și în legătură cu care Goldiș va rosti un memorabil discurs de orientare critică. Să amintim și aci câteva dintre ideile fundamentale cuprinse în această cuvîntare¹²⁴.

Goldiș considera legea supusă discuției ca nesatisfăcătoare pe măsura marelui importanțe a problemei pe care își propusese s-o soluționeze. Aducînd soluții lipsite de realism și eficacitate legea nu corespunde intereselor poporului și în primul rînd — subliniază Goldiș — celor ale țărănimii (de unde și posibilitatea ca să provoace la revoltă). În discursul său fruntașul politic democrat arăta că nu e suficient să se prevadă „cu alita strășnicie” obligativitatea învățămîntului primar, ci „e nevoie ca obligativitatea să poată fi aplicabilă, de posibilitatea săteanului de a-și trimite copii la școală”¹²⁵. Ceea ce înseamnă a avea unde să-i trimită (deci local de școală, existența învățătorilor calificați) și cu ce să-i trimită (rechizite școlare, cărți, haine, încălțăminte etc.).

Aprobind apoi ideea gratuității învățămîntului primar: „Învățămîntul pentru popor trebuie să fie gratuit, pentru că instrucțiunea poporului este un interes de stat, este interesul nostru al tuturor, este interesul cu deosebire al neamului nostru românesc, ca poporul de la țară, masele largi populare, acest izvor nesecat al tuturor energiilor naționale, în sfîrșit să ajungă odată la lumină”¹²⁶, Goldiș constată imediat în continuare că de fapt, prin proiectul în cauză „învățămîntul nu-i gratis”, căci toate cărțile, rechizitele etc. costă scump, o adevărată avere pentru omul sărac. Or, „gratuit — arată el — este învățămîntul atunci cînd părinții școlarilor nu trebuie să contribuie în mod direct, absolut cu nimic la spesele necesare instruirii copiilor lor”. Și Goldiș propune: „Să ne îngrijim ca toți copiii să aibă gratuit, la îndemînă toate cărțile, toate rechizitele”¹²⁷.

Democratul ardelean constată apoi cu indignare că instrucția copilului de țăran se oprește oricum, la școala primară, ceea ce nu e bine. Absolventul acestei prime trepte — opina el cu dreptate — trebuie să aibă acces spre cultură. Numai astfel se poate realiza acea continuitate necesară în educarea și instruirea cetățenilor, „numai astfel cu adevărat un popor poate spune că e un popor cultural”. Căci, „dacă absolventul nu mai poate pune mina pe carte uită totul și se poate considera ca analfabet”¹²⁸.

Vasile Goldiș, critică, de asemenea, obligativitatea la care urmau să fie supuși țăranii de a-și zidi singuri școala și de a o întreține, din

¹²⁴ *Patria*, VI, 1924, nr. 136 (1 iulie), p. 1; nr. 192 (10 septembrie), p. 1; nr. 193 (11 septembrie), p. 1—2; nr. 194 (13 septembrie), p. 1; nr. 195 (14 septembrie), p. 1—2; vezi și *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6332 (29 iunie), p. 3.

¹²⁵ *Adevărul*, XXXVII, 1924, nr. 12397 (30 iunie), p. 2.

¹²⁶ *Patria*, VI, 1924, nr. 193 (11 decembrie), p. 1.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 2.

¹²⁸ *Ibidem*.

puținele lor venituri. Într-un stat democratic, cum ne pretindem — arăta el — nu este admis ca un guvern și ministrul învățămîntului să impună asemenea cheltuieli arbitrare, samavolnice, pe seama populației de la sate obligînd-o pe aceasta prin forța împrejurărilor să-și vîndă și ceea ce mai au (vite, păsări, cereale etc.). Se calcă în picioare, în acest fel — afirma în mod deschis Goldiș — cele mai elementare drepturi ale maselor. Și exclamă: pînă cînd țăranul va fi batjocorit?

Nu locuitorii — consideră el — ci „statul e dator să întrețină școala, căci ea nu e de folos numai cetățenilor ci statului în general”¹²⁹, iar contribuția prin impozite în acest scop trebuie să-i vizeze pe toți proporțional în funcție de venit și avere. „Este de mirat — s-a adresat Goldiș membrilor guvernului — că dumneavoastră, în fața acestei lumi noi, cutezați a ne prezenta un proiect de lege, care aruncă toată sarcina învățămîntului primar în circa săracilor și scutiți de aceste sarcini pe arhimilionari, pe cei îmbogățiți din munca altora, care își plimbă lenevia și nemernicia în automobilele lor noi și încăpătoare”¹³⁰. De asemenea este criticată intenția guvernului de a lăsa în seama comitetelor școlare — lipsite în realitate de fonduri — rezolvarea problemelor privitoare la ajutorarea copiilor săraci, sarcină ce, — consideră vorbitorul — revine tot statului¹³¹.

În continuare, Goldiș se referea în discursul său la viața de mișerie și privațiuni a învățătorilor, identică — arată el — cu a țăranului sărac, la tratamentul ce li se ecordă acestor veritabili apostoli ai neamului dedicați unei nobile cariere. Dascălul e prost plătit, trăiește în condiții nesatisfăcătoare, e lipsit de cele mai elementare necesități pentru trai (hrană, îmbrăcăminte, locuință etc.). Obligațiile sale, „se cuprind în pagini întregi, iar în ce privește drepturile sale, un rînd”. Proiectul noii legi de-a dreptul îl disprețuiește — consideră Goldiș. Pentru orice fleac e sever pedepsit, iar judecarea lui urmează să se facă cu ușile închise, ca în Evul Mediu, fără posibilitatea unui apărător. De asemenea e pus la discreția și batjocura a tot felul de organe care n-au nimic cu învățămîntul și obligat să facă propagandă partidului aflat la putere. Acest tratament — afirmă vorbitorul — e degradant, înjosește personalitatea umană, e „în contradicție cu dreptatea și mai vîrtos cu demnitatea corpului profesoral”, didactic. Și, pornind de aci, în discurs se propunea, introducerea, ca și în țările apusene dezvoltate, a autonomiei școlare¹³².

Critici vehemente conținea discursul la adresa prea puținei importanțe pe care o acorda Camera dezbaterii acestui proiect („biată lege batjocorită” — care arată ironic Goldiș — „prevede numai viito-

¹²⁹ *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6332 (29 iunie), p. 3.

¹³⁰ *Patria*, VI, 1924, nr. 194 (13 septembrie), p. 1.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 193 (11 septembrie), p. 1.

¹³² *Dimineața*, XXI, 1924, nr. 6332 (29 iunie), p. 3; *Adevărul*, XXXVII, 1924, nr. 12397 (30 iunie), p. 2; *Patria*, VI, 1924, nr. 194 (13 septembrie), p. 1.

rul unui neam", discuțiile asupra lui fiind veșnic aminate, iar apoi acordându-li-se ca planificare în timp, un climat ingrat de grabă și superficialitate. Prin contrast Vasile Goldiș simțea nevoia să aducă, cu acel prilej, elogiul pentru opera lor de organizare a învățămîntului primar, pentru dăruirea cu care au înțeles să se consacre acestei probleme lui Spiru Haret și Simion Mehedinți, foști la vremea lor miniștri ai instrucțiunilor publice.

Importanța discursului rostit de Vasile Goldiș în Camera deputaților, are o înaltă semnificație: spiritul său democratic, clarviziunea ce-l caracterizează, faptul că intuiește necesitățile țării și mai ales a țărănimii, corelate cu dezvoltarea societății contemporane în întreaga lume etc. Prin poziția adoptată în parlamentul țării față de acest proiect de reformă școlară, Vasile Goldiș se face exponentul mării mase a poporului, în special al țărănimii, el dovedind mai degrabă o atitudine de opoziție față de politica oficială decît de adeziune la această politică.

În perioada aceasta, cînd Partidul Comunist Român se afla în ilegalitate, cînd forțele progresiste în general nu aveau posibilitatea să desfășoare o activitate politică, atitudinea lui Vasile Goldiș demonstrează curajul și onestitatea în înaltul simț cetățenesc și patriotic, apropiindu-l pe autorul ei de militantismul revoluționar caracteristic proletariatului, clasei noastre muncitoare¹³³.

În paralel discursul aducea în discuție, după cum știm și alte probleme de ordin cultural. De pildă, construirea din banii statului, de biblioteci satești. De asemenea înființarea, în mediul rural, de cămine și societăți culturale, care să aibă la bază tradițiile și preocupările locale mai vechi ale locuitorilor de aici. Cu alte cuvinte, Goldiș cerea ca fiecare sat să dispună de toate mijloacele necesare ridicării spirituale a locuitorilor săi, aici incluzîndu-se creșterea gradului de cultură și civilizație, precum și nivelului lor politic tot mai combativ.

Preocupările de ordin cultural din afara celor legate în mod direct de învățămînt sînt prezente la Goldiș și în alte ocazii. El sesizează de pildă, necesitatea unui program național de culturalizare a maselor¹³⁴, care să aibă drept țeluri educația în spirit patriotic și scoaterea poporului din incultură. De asemenea într-un articol publicat în 1925, în „Societatea de mîine” revine asupra necesității înființării de biblioteci în mediul rural — acțiune gîndită de către Goldiș la pro-

¹³³ Încă din perioada studenției, Goldiș a îmbrățișat cauza celor asupriți și exploatați. Acest interes a fost la el constant pînă la sfîrșitul vieții („M-a durut inima, văzîndu-i pe săracii hamali care din zori pînă-n seară cară la saci și nu primesc nici măcar atîta ca să se sature. Doamne, ce egoistă e lumea și ce imperfectă este”). Vasile Goldiș, *Jegyzetek*, 1880 (VII osztály), însemnarea din 1886, p. 99).

¹³⁴ Vezi pentru comparație *Programul Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1975, p. 45—90.

porțiile unei largi campanii; și în general asupra importanței care trebuie acordată în plan cultural satului românesc¹³⁵.

Sînt obiective pentru realizarea cărora, mai ales în calitatea sa de președinte al „Astrei”, Vasile Goldiș a activat în mod foarte susținut — în ciuda greutăților și adversităților întîmpinate — și nu fără rezultate demne de a fi consemnate. Dar despre aceasta am vorbit destul de pe larg într-un articol precedent și nu credem că e necesar să repetăm cele spuse acolo. Ceea ce vrem totuși să mai subliniem încă o dată aici e că Vasile Goldiș concepea activitatea asociației pe care a condus-o ani la rînd nu numai pe planul emancipării culturale a poporului, dar și pe cel al emancipării sociale, deci — cum el însuși spunea — a eliberării „în aceeași măsură a omului de sub exploatarea prin semenii săi”¹³⁶. De fapt, o permanentă orientare spre obiective și țeluri social-politice a caracterizat și fertilizat în întregime ideile și acțiunile în plan cultural ale lui Vasile Goldiș¹³⁷.

AUS DEM WIRKEN VON VASILE GOLDIȘ UM DIE FESTIGUNG UND DIE ENTWICKLUNG RUMÄNIENS (1918—1934)

Zusammenfassung

Vasile Goldiș (1862—1934) ist einer der hervorragenden Führer der Generation von 1918, welche für die am 1. Dezember 1918 geschehene Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien eingetreten ist.

Der Verfasser hebt die Bemühungen Goldiș' nach 1918 um die Festigung und Entwicklung Rumäniens hervor. Goldiș war für die Verteidigung der Staatsunabhängigkeit und der Integrität des Landes, für die soziale und nationale Emanzipation des rumänischen Volkes, für Frieden und Zusammenarbeit mit den Nachbarländern und mit allen Staaten der Welt — aufgrund der Respektierung der nationalen Unabhängigkeit und Souveranität und des gegenseitigen Vorteils — bestrebt.

¹³⁵ Vasile Goldiș, *Asociațiunea*, în *Societatea de mîine*, II, 1925, nr. 34—35 (23 și 30 august), p. 592.

¹³⁶ *Transilvania*, 59, 1928, nr. 7—8, p. 690.

¹³⁷ În acest sens a se vedea lucrarea Vasile Goldiș, *Scrieri social-politice și literare* (Ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie de Mircea Popa și Gheorghe Șora. Cuvînt înainte de acad. prof. Ștefan Pascu), Editura „Facla”, Timișoara, 1976.